

ICOMOS

EUROPESE KWALITEITSBEGINSELEN voor door de EU gefinancierde interventies met mogelijke gevolgen voor Cultureel Erfgoed

**Beknpte Nederlandse versie,
aanbevelingen en selectiecriteria, maart 2024**

Medegefinancierd door het
programma Creatief Europa
van de Europese Unie

EUROPESE KWALITEITSBEGINSELEN

**voor door de EU gefinancierde
interventies met mogelijke gevolgen
voor Cultureel Erfgoed**

**Beknopte Nederlandse versie,
aanbevelingen en selectiecriteria, maart 2024**

SAMENVATTING

De in dit document beschreven *Europese kwaliteitsbeginselen voor door de EU gefinancierde interventies in projecten met mogelijke gevolgen voor cultureel erfgoed*, hierna te noemen “kwaliteitsprincipes”, komen voort uit het werk van een deskundigengroep die werd samengesteld door de International Council on Monuments and Sites (ICOMOS), onder het mandaat van de Europese Commissie en in het kader van het vlaggenschipinitiatief van de Europese Unie (EU) van het Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed 2018, “Koesteren van erfgoed: ontwikkeling van kwaliteitsstandaarden voor door de EU gefinancierde projecten die een impact kunnen hebben op cultureel erfgoed”.

De belangrijkste doelstelling van het document is het geven van richtlijnen over kwaliteitsprincipes voor alle belanghebbenden die direct of indirect betrokken zijn bij door de EU gefinancierde interventies met mogelijke gevolgen op cultureel erfgoed, met name gebouwd erfgoed en cultuurlandschappen. Belanghebbenden zijn onder meer Europese instellingen, beheersinstanties, internationale organisaties, het maatschappelijk middenveld en lokale gemeenschappen, de particuliere sector en deskundigen.

Het document richt zich op het kernthema kwaliteit en biedt een samenvatting van de belangrijkste concepten, internationale charters, Europese en internationale verdragen en normen, alsmede veranderingen in het begrip en de praktijk van het behoud van erfgoed. De culturele, sociale, economische en milieuvoordelen die voortvloeien uit de toepassing van *kwaliteitsprincipes* worden in het document geschetst.

Aangezien de erkenning van cultureel erfgoed als gemeenschappelijk goed en collectieve verantwoordelijkheid een voorwaarde is voor kwaliteit, wordt voorgesteld om kwaliteitsmaatregelen te nemen door het bewustzijn te vergroten en door de implementatie van beginselen en normen ten aanzien van behoud te versterken in elke fase van de cyclus, van programmering tot en met evaluatie.

Het document erkent de noodzaak om capaciteit te ontwikkelen binnen het gehele spectrum aan betrokken stakeholders. De belangrijkste gebieden die gerelateerd zijn aan programmering, ontwerp, implementatie, beheer en bestuur, risicobeoordeling, onderzoek, onderwijs en training worden vermeld. Voor elk onderwerp worden essentiële onderzoeksresultaten en specifieke aanbevelingen gepresenteerd.

De belangrijkste aanbevelingen kunnen worden samengevat zoals omschreven in onderstaande tabel. Er wordt tevens een reeks selectiecriteria voorgesteld als instrument voor besluitvormers om de kwaliteit van projecten met mogelijke gevolgen voor cultureel erfgoed te beoordelen.

Deze herziene editie van de *kwaliteitsprincipes* heeft baat gehad bij aanvullende feedback van partners en belanghebbenden, met name na bijeenkomsten van deskundigen tijdens het Roemeense en Duitse EU-voorzitterschap.

ICOMOS hoopt dat de *kwaliteitsprincipes en selectiecriteria** worden gebruikt door EU-instellingen, lidstaten en anderen, en zal zich inzetten om hun inspanningen te steunen.

BELANGRIJKSTE AANBEVELINGEN

Principes en normen

- 1 Alle belanghebbenden die betrokken zijn bij het behoud van cultureel erfgoed, dienen zich te houden aan internationale charters en richtlijnen voor cultureel erfgoed.
- 2 Door UNESCO, de Raad van Europa, ICOMOS, CEN en andere bevoegde organisaties opgestelde normstellende teksten en richtlijnen voor cultureel erfgoed moeten kosteloos toegankelijk worden gemaakt via internet en e-publicaties of digitale hulpmiddelen.

Bevorderen van kwaliteitsprincipes

- 3 Cultureel erfgoed moet respectvol worden gebruikt, om de betekenissen en waarden ervan te beschermen en om een inspiratie te vormen voor lokale en erfgoedgemeenschappen en toekomstige generaties.
- 4 Erkenning van cultureel erfgoed als gemeenschappelijk goed en collectieve verantwoordelijkheid moet een voorwaarde zijn voor kwaliteit. Behoud van cultureel erfgoed dient te worden beschouwd als een langetermijninvestering voor de samenleving.
- 5 Bij de beoordeling van de totale kosten en baten van een interventie moeten culturele waarden worden gewaarborgd en ten minste op basis van gelijkwaardigheid met financiële waarde worden beschouwd.

Programmering op EU- en nationaal niveau

- 6 Behoud van cultureel erfgoed dient te worden geïntegreerd in de programmering op EU- en nationaal niveau op basis van gelijkwaardigheid met andere doelstellingen.
- 7 De EU-programmeringsactiviteiten en financiering ten behoeve van cultureel erfgoed moeten worden gebaseerd op gedegen onderzoek en analyse.
- 8 Lidstaten dienen vanaf het begin van de programmerings-/onderhandelingsfase en in alle daaropvolgende fases hun nationale instellingen/autoriteiten voor cultureel erfgoed te betrekken.
- 9 Succesvolle programma's en projecten op nationaal en regionaal niveau moeten beschikbaar worden gesteld, opdat de EU de uitwisseling van goede praktijken tussen de lidstaten kan stimuleren.

- 10 Prioriteiten voor de selectie van te financieren projecten moeten in overeenstemming zijn met de *Europese kwaliteitsbeginselen voor door de EU gefinancierde interventies in projecten met mogelijke gevolgen voor cultureel erfgoed* en met strategisch beleid ter bescherming van cultureel erfgoed, en moeten zijn goedgekeurd door de nationale instellingen/autoriteiten voor cultureel erfgoed.
- 11 Er moet aandacht worden besteed aan de financiering van kleinschalige projecten en aan een tweetraps besluitvormingsproces voor grotere projecten.

Projectopdrachten en offertevragen

- 12 Opdrachten en offertevragen dienen een instandhoudingsbenadering te stimuleren met voorstellen die voldoen aan de selectiecriteria die onderdeel vormen van de *kwaliteitsprincipes* ten behoeve van het behoud van cultureel erfgoed en bijbehorende waarden.
- 13 In opdrachten en offertevragen moet worden bepaald dat in voorstellen sprake is van respect voor de authenticiteit in al haar materiële en immateriële aspecten en het behoud van het cultureel erfgoed.
- 14 In opdrachten en offertevragen moet worden bepaald dat in voorstellen melding wordt gemaakt van de directe en indirecte gevolgen van interventies voor cultureel erfgoed, als onderdeel van een risicoanalyse met risicobeperkende maatregelen. Tevens dient te worden bepaald dat voorstellen een plan bevatten voor behoud en beheer en monitoring op lange termijn, alsmede een bedrijfsplan specifiek voor grote projecten, en dat de potentiële voordelen voor het publiek worden uiteengezet.

Ontwerp

- 15 In projectvoorstellen moet worden vermeld hoe de bestaande status, de waarden en de toestand van het cultureel erfgoed zijn geïntegreerd in het ontwerp, alsmede de redenen voor alle voorgestelde interventies. Nieuwe risico's, problemen en kansen inzake het project en zijn context moeten worden vastgesteld.
- 16 Wanneer aanvullende elementen of nieuw gebruik noodzakelijk zijn, dient binnen een project te worden zorggedragen voor evenwicht en harmonie. Een dialoog tussen het cultureel erfgoed en de nieuwe elementen, met respect voor de bestaande waarden, dient in goede banen te worden geleid.
- 17 Wanneer nieuwe functies worden overwogen moeten deze verenigbaar zijn met de erfgoedplaats en deze respecteren, beantwoorden aan de behoeften van de gemeenschap en duurzaam zijn.

- 18 Projecten en planning moeten de noodzaak tot permanent onderhoud erkennen en de capaciteit van lokale gemeenschappen om zorg te dragen voor hun erfgoed versterken.
- 19 Door de EU gefinancierde projecten dienen de waarden en verdragen van de EU te respecteren. Reconstructies kunnen alleen in uitzonderlijke omstandigheden worden gefinancierd, voor zover het project voldoet aan de selectiecriteria die onderdeel vormen van de *kwaliteitsprincipes*.

Inschrijving

- 20 Bij de inschrijving van het werk door begunstigden dient het systeem van de dubbele enveloppe te worden gehanteerd om het technische aanbod afzonderlijk van het financiële te classificeren, met prioriteit voor het eerstgenoemde.

Implementatie

- 21 In de implementatiefase moeten de kwaliteitsprincipes richtinggevend zijn.
- 22 Het implementatieplan en de managementstructuur voor het project moeten duidelijk worden gedefinieerd en overeengekomen, opdat acties kunnen worden gecorrigeerd en middelen efficiënt kunnen worden ingezet. Er dient gebruik te worden gemaakt van passende materialen en zorgvuldige en beproefde technieken, ondersteund door wetenschappelijke gegevens en gebaseerd op ervaring. Voor eventuele bijkomende kosten (bijvoorbeeld voor onderzoek, testen van materialen) dient een bedrag voor onvoorziene uitgaven te worden opgenomen.
- 23 Specifieke communicatiekanalen moeten worden opgezet tussen alle bij het project betrokken partijen. Hiertoe zou een daarvoor aangestelde toezichthouder van de instandhoudingswerkzaamheden kunnen worden aangewezen.
- 24 Het implementatieproces moet volledig worden gedocumenteerd, gearchiveerd en ontsloten voor toekomstig gebruik.

Monitoring en evaluatie

- 25 Aan het eind van het project dient een onafhankelijke projectevaluatie te worden uitgevoerd met erfgoeddeskundigen, inclusief onderzoek van culturele, technische, sociale, economische en milieuresultaten, alsmede de gevolgen voor lokale gemeenschappen. Voor kleine projecten met een laag budget moet een minder belastende evaluatiebenadering worden overwogen. Niet-naleving van de *kwaliteitsprincipes* zou moeten leiden tot handhaving.

- 26 Er dient regelmatige monitoring plaats te vinden. Nadat het project is voltooid moet binnen een redelijke tijdspanne een lange termijn evaluatie met betrekking tot duurzaam beheer en onderhoud worden uitgevoerd.
- 27 In de relevante stadia van het proces moeten voldoende middelen worden verschaft voor onafhankelijke evaluatie door specifiek bevoegde erfgoeddeskundigen.

Bestuur

- 28 De participatie van het maatschappelijk middenveld en de gemeenschap moet worden gefaciliteerd met door de EU gefinancierde erfgoedinitiatieven.
- 29 De financiering van erfgoedprojecten en hun specifieke kenmerken moet worden gestimuleerd door middel van fondsregelgeving.

Risicobeoordeling en -beperking

- 30 De Europese Commissie en lidstaten dienen onderzoek te doen naar – en voorstellen te doen voor – een beleid op maat voor risicobeheer ten aanzien van cultureel erfgoedprojecten en projecten met gevolgen voor cultureel erfgoed, aangezien uitgebreide risicobeoordelingen van fundamenteel belang zijn voor het succes van cultureel erfgoedprojecten.

Onderzoek

- 31 Technische, administratieve en financiële ondersteuning voor een geïntegreerd onderzoeksbeleid en gezamenlijke programmering van cultureel erfgoed in Europa moet worden uitgebreid, aangezien dit zou helpen om de Europese dimensie van cultureel erfgoed vorm te geven. De financiering van interventies in cultureel erfgoed en de impact daarvan op kwaliteit dienen te worden onderzocht. Het opbouwen van synergieën met andere EU-financieringsprogramma's zou grote sociale en economische voordelen kunnen opleveren.
- 32 Er moet geld worden gereserveerd voor onderzoek op macroniveau (trends, impact) en op microniveau (casestudies en vergelijking van best practices) ter ondersteuning van het programmeringsproces op EU-, nationaal en regionaal niveau, en om de nodige achtergrondinformatie te verschaffen alvorens een project wordt uitgevoerd.
- 33 Er moeten transdisciplinaire onderzoeksprogramma's worden ontwikkeld. Kennisoverdracht vanuit het veld van de sociale en geesteswetenschappen dient te worden verbeterd door middel van onderzoek naar participatieve planning, geïntegreerd beheer van cultureel erfgoed en de ontwikkeling van slimme technologische maatregelen. In EU-onderzoeksprogramma's moet de

eis worden gesteld dat erfgoedgerelateerde onderzoeksresultaten toegankelijk worden gemaakt voor erfgoedprofessionals, met name door het gebruik van Open Access opslagplaatsen, zoals het ICOMOS Open Archive.

- 34 Europees onderzoek naar de bescherming van cultureel erfgoed dient ook te voorzien in voor kleinschalige projecten passende financieringsinstrumenten.
- 35 SoPHIA, het Horizon 2020 Sociaal Platform voor impactbeoordeling en de kwaliteit van interventies in Europese historische omgevingen en culturele erfgoedsites, dient voort te bouwen op de resultaten van de *kwaliteitsprincipes*.

Opleiding en training

- 36 Curriculae, trainingstrajecten, -initiatieven en -programma's in de culturele erfgoedsector moeten in overeenstemming zijn met de relevante internationale normeringsteksten en richtlijnen in het veld, en hun criteria moeten regelmatig worden geactualiseerd, zodat deze gelijke tred houden met technische ontwikkelingen en innovatie.
- 37 Bij door de EU gefinancierde cultureel erfgoedprojecten moet, voor zover praktisch uitvoerbaar, in de projectopdracht en het aanbestedingsproces een bedrag worden opgenomen voor opleidings- of bijscholingsprogramma's inzake behoud en beheer.
- 38 Een informatiesysteem voor wat betreft de meest relevante Europese curriculae, trainingstrajecten, -initiatieven en -programma's in de culturele erfgoedsector kan nuttig zijn, mits regelmatig geactualiseerd.
- 39 Instellingen en initiatieven voor het opleiden en/of trainen van diegenen die betrokken zullen zijn bij instandhoudingskwesties (zoals stedenbouwkundigen, ingenieurs, architecten, landschapsarchitecten, binnenhuisarchitecten, ambachtslieden) moeten erfgoedbehoud opnemen in hun hoofdcurricula. Een goed begrip van cultureel erfgoed zou deel moeten uitmaken van educatieve programma's op alle niveaus.

Belonen van kwaliteit

- 40 De Europese Commissie dient de mogelijkheden te evalueren om een speciale Europese prijs te ontwikkelen als beloning voor de kwaliteit van door de EU gefinancierde interventies in cultureel erfgoed, in synergie met bestaande regelingen en prijzen.

SELECTIECRITERIA VOOR PROJECTEN MET EEN POTENTIËLE IMPACT OP CULTUREEL ERFGOED

Onze voortdurend veranderende omgeving bevat veel elementen van cultureel erfgoed. Aangezien cultureel erfgoed een niet hernieuwbaar of vervangbaar gemeenschappelijk goed is, moeten deze elementen worden gekoesterd. Om ervoor te zorgen dat onze generatie kan ‘terugbetalen wat we hebben geleend’, zijn de volgende zeven kwaliteitsprincipes en selectiecriteria ontwikkeld voor interventies op het gebied van cultureel erfgoed:

1 OP KENNIS GEBASEERD

Voer allereerst (voor)onderzoek uit

2 ALGEMEEN BELANG

Denk aan uw eigen verantwoordelijkheid jegens de samenleving

3 COMPATIBILITEIT

Behoud de “geest van de plek”

4 PROPORCIONALITEIT

Doe zo veel als nodig is, maar zo weinig mogelijk

5 ONDERSCHIEDINGSVERMOGEN

Doe een beroep op vaardigheden en ervaring

6 DUURZAAMHEID

Zorg ervoor dat het lang meegaat

7 GOED BESTUUR

Het proces is onderdeel van het succes

Dit evaluatie-instrument bevat belangrijke vragen die besluitvormers zich moeten stellen om de kwaliteit van de voorgestelde projecten met een potentiële impact op cultureel erfgoed te kunnen beoordelen, en om te kunnen vaststellen of dergelijke projecten in aanmerking komen voor financiering vanuit de EU of andere bronnen.

Er zijn verschillende soorten projecten: klein en groot, publiek en privaat, duur en goedkoop, met directe en indirecte gevolgen voor het cultureel erfgoed. De kwaliteitsprincipes van het evaluatie-instrument zijn vastgesteld op basis van het erfgoed en zijn tevens proces gerelateerd. Ze moeten worden beoordeeld door besluitvormers die verantwoordelijk zijn voor cultureel erfgoed en door degenen die verantwoordelijk zijn voor het totale proces en de financiën. Het instrument kan ook nuttig zijn voor het maatschappelijk middenveld en voor lokale en erfgoed- gemeenschappen.

1 OP KENNIS GEBASEERD

Voer eerst (voor)onderzoek uit

- Is het erfgoed in gevaar of is er dringend restauratie nodig?
- Zijn het erfgoedelement en de omgeving ervan onderzocht en geïnventariseerd voorafgaand aan de formulering van het programma van eisen en het ontwerp van het project?
- Zijn alle relevante elementen en kenmerken van het cultureel erfgoed vastgesteld? Zijn de geschiedenis, de huidige fysieke toestand en de waarden ervan gekend en begrepen? Zo niet, zijn er acties gepland om deze nader vast te stellen?
- Is er een “Cultureel Erfgoed Effectrapportage”, ook gekend als Heritage Impact Assessment, uitgevoerd? Zo ja, is deze uitgevoerd door onafhankelijke deskundigen op het gebied van erfgoed? Zijn, in gevallen waarin diverse interventies mogelijk waren, al die mogelijkheden onderzocht in functie van de “Cultureel Erfgoed Effectrapportage”?

2 ALGEMEEN BELANG

Denk aan uw verantwoordelijkheid jegens toekomstige generaties

- Wordt cultureel erfgoed in het project expliciet als een gemeenschappelijk goed en gedeelde verantwoordelijkheid erkend?
- Is het project volledig in overeenstemming met de relevante erfgoedwet- en regelgeving? Of zijn er vrijstellingen nodig om het goedgekeurd te krijgen?
- Is het project noodzakelijk om de historische omgeving en haar cultureel erfgoed te behouden voor toekomstige generaties? Kunnen interventies worden teruggedraaid wanneer projecten vooral inspelen op behoeften die op dat moment worden onderkend, maar zich zodanig kunnen ontwikkelen dat de interventies op den duur overbodig worden?
- Zijn alle motivaties en specifieke belangen ten aanzien van het project duidelijk onderkend?
- Zullen toekomstige generaties na de voorgestelde interventie toegang blijven houden tot de volledige rijkdom van de historische omgeving en haar cultureel erfgoed, of zullen sommige kenmerken ervan verloren gaan? Wordt dit verlies in dit laatste geval gerechtvaardigd door het algemeen belang, en hoe zal dit door toekomstige generaties worden ervaren/beoordeeld?

3 COMPATIBILITEIT

Behoud de geest van de plek

- Zal het beoogde gebruik de kenmerken, architecturale compositie en relevante elementen van het cultureel erfgoed respecteren?
- Respecteert het project de historische omgeving en haar cultureel erfgoed voor wat betreft maatvoering, verhoudingen, ruimten, kenmerken en materialen, alsmede het (voormalige) gebruik ervan?
- Speelt het project in op de behoeften van mensen inzake cognitieve en fysieke toegankelijkheid?
- Voldoet het project aan nationale en internationale normen en principes op het gebied van cultureel erfgoed?
- Blijft de authenticiteit van het cultureel erfgoed/landschap gewaarborgd ?

4 PROPORTIONALITEIT

Doe zo veel als nodig is, maar zo weinig mogelijk

- Is er bij het voorgestelde project sprake van een weloverwogen benadering, vooral wanneer werkzaamheden niet zijn terug te draaien of kennis ontoereikend is of op dat moment niet kan worden bekostigd?
- Is het project gericht op herstel en behoud in plaats van op verregaande transformatie (d.w.z. met vervanging van authentiek materiaal)? Leidt het project tot overdrijving dan wel overbesteding?
- Blijft de authenticiteit behouden, met name waar het project hedendaags ontwerp voor (nieuw) gebruik omvat?
- Is er sprake van evenwicht, harmonie en/of een gecontroleerde dialoog tussen het cultureel erfgoed en de nieuwe elementen?

5 ONDERSCHIEDINGSVERMOGEN

Doe een beroep op vaardigheden en ervaring

- Doet het project een beroep op kennis vanuit alle relevante disciplines? Komt dit voort uit collectieve en transdisciplinaire reflectie?
- Geeft het project blijk van inzicht van de ontwerpers inzake het cultureel erfgoed, hun creativiteit bij het vinden van evenwichtige oplossingen, hun materiaalkennis en aandacht voor detail in hun ontwerp?
- Zijn de voorgestelde technische interventies grondig getest? Kunnen de technische interventies worden omschreven als state-of-the-art? Zijn technische benaderingen met hoge risico's/ onzekerheden vermeden?

- Is het project geschikt voor het beoogde doel en passend voor dit specifieke cultureel erfgoed?
- Is het project een afspiegeling van nationale, regionale en lokale tradities, normen en specifieke kenmerken?
- Komen kleine en middelgrote restauratie- en bouwondernemingen in aanmerking voor de uitvoering van het project?

6 DUURZAAMHEID

Zorg ervoor dat het lang meegaat

- Wat is de impact van het project op de omgeving?
- Is er een onafhankelijke Milieueffectrapportage uitgevoerd? Is bij het project rekening gehouden met de conclusies daarvan?
- Zijn lokale bewoners en erfgoedgemeenschappen geraadpleegd en betrokken bij het project en de ontwikkeling ervan? Is rekening gehouden met hun overwegingen?
- Is in het project rekening gehouden met toekomstig onderhoud? Is er een meerjaren onderhoudsplanning?
- Is er een langetermijnstrategie voor het post-projectbeheer van het cultureel erfgoed, met name wanneer nieuw gebruik wordt voorgesteld?

7 GOED BESTUUR

Het proces is onderdeel van het succes

- Is er een duidelijk inzicht in welke deskundigen en lokale en nationale overheden bij elke stap van het proces moeten worden betrokken?
- Is risicobeoordeling en mitigatie, met de betrokkenheid van erfgoedprofessionals, een integraal onderdeel van het project?
- Is er een monitoringsysteem tijdens en na de tenuitvoerlegging van het project?
- Bevat het project adequate voorzieningen voor noodsituaties en flexibiliteit in geval van onverwachte gebeurtenissen of ontdekkingen?
- Voorziet het project in training op het gebied van erfgoedbehoud en -beheer, en bevordering (verspreiding/delen) van kennis?
- Maakt het project deel uit van een geïntegreerde strategie voor duurzame ontwikkeling?

De originele versie van de **European Quality Principles for EU-funded Interventions with potential impact on Cultural Heritage** werd opgesteld door een werkgroep bestaande uit volgende experts:

Elena Dimitrova (ICOMOS Bulgarije),
Marie-Laure Lavenir (Internationaal Secretariaat van ICOMOS),
Paul McMahon (ICOMOS Ierland),
Baiba Mürniece (ICOMOS Letland),
Stefano Francesco Musso (ICOMOS Italië - Voorzitter),
Gergely Nagy (ICOMOS Hongarije),
Christoph Rauhut (ICOMOS Duitsland),
Grellan D. Rourke (ICOMOS-bestuurder),
Erminia Sciacchitano (Europese Commissie) en
Bénédicte Selfslagh (ICOMOS België).

De eerste uitgave kwam tot stand met de steun van June Taboroff (ICOMOS UK) en Maureen Thibault (Internationaal Secretariaat van ICOMOS). De heruitgave kon worden gerealiseerd met de steun van Grellan Rourke en Bénédicte Selfslagh (eds.) Dank gaat uit naar Dominique Schneider en Florence Babics (ICOMOS Frankrijk) voor de Franse versie en Lucile Smirnov (Internationaal Secretariaat van ICOMOS). De steun van de Europese Commissie voor de productie van deze publicatie houdt geen goedkeuring in van de inhoud, die uitsluitend de mening van de auteurs weergeeft. De Commissie kan niet aansprakelijk worden gesteld voor het gebruik dat eventueel wordt gemaakt van de informatie in deze publicatie.
Uitgever: ICOMOS Internationaal

De beknopte Nederlandse vertaling* is een uitgave van de nationale comités ICOMOS Nederland en ICOMOS België (afdeling ICOMOS Vlaanderen-Brussel) © ICOMOS 2023 Vertaling naar het Nederlands: Joke de Groot (Hawkeye Vertalingen & Redactie)

Redactie van de Nederlandse editie:

ICOMOS Nederland: Jurn Buisman, Marc Kocken, David Koren, Gerco Meijer, Bjorn Stenvers, Arne Tiemersma, Charlotte van Emstede en Carol Westrik.

ICOMOS Vlaanderen-Brussel (België): Cecile Boes, Anne Mie Draye, Ode Goossens, Mireille Orient, Luc Robijns en Eva Roels

Heruitgave van het Internationaal Secretariaat van ICOMOS,

Grafisch ontwerp en uitvoering: Vanessa Paris

Foto: Kathedraal Notre Dame van Paris, april 2019 © David Bordes / DRAC Ile de France

ICOMOS

International Council on Monuments and Sites

11 rue du Séminaire de Conflans

94220 Charenton-le-Pont (Frankrijk)

Tel.: 33 (0)1 41 94 17 59,

secretariat@icomos.org

www.icomos.org

ISBN 978-2-918086-86-4 (E-Book)

© ICOMOS 2020

ICOMOS

icomos.org